

УДК 37.048.2:37.018.262:37.035

Вольнова Л. М., Цьомик Х. Б.

КОНСУЛЬТАТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА БАТЬКАМ В ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито актуальні питання консультативно-психологічної допомоги батькам в оптимізації соціального виховання підлітків. Автором наголошено на ролі сім'ї в соціальному становленні підлітка. Встановлено місце консультативно-психологічної допомоги батькам у системі віково-психологічного та змішаного сімейного консультування. Розглянуто організаційні питання консультативно-психологічної допомоги батькам (порядок звернення до консультанта, питання, розгляд яких повинен ініціювати сам фахівець, пріоритет інтересів підлітка в роботі з батьками). Визначено мету, зміст (проблеми навчання та поведінки, труднощі у відносинах підлітка та інших людей, нерозуміння власної дитини), етапи надання консультативно-психологічної допомоги батькам, а також її результати. Окреслено коло труднощів у процесі роботи з батьками підлітків.

Ключові слова: соціальне виховання, підлітки, батьки, консультант, консультативно-психологічна допомога, мета і зміст консультування, труднощі консультування.

Роль сім'ї у суспільстві не можна порівняти за своєю силою ні з якими іншими соціальними інститутами, оскільки саме в сім'ї формується та розвивається особистість людини. Сім'я є первинним виховним середовищем і впливає на людину впродовж усього її життя. Саме в ній закладаються основи моральності, формуються норми поведінки, розвивається внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє також самоствердженню зростаючої особистості, стимулює її соціальну та творчу активність, розкриває індивідуальність. Невід'ємною складовою частиною всього процесу становлення особистості в сім'ї є соціальне виховання, кінцевою метою якого є розвиток соціальної активності як соціально значимого якості особистості. Однак складність та напруженість, як і соціально-економічної, так і політичної ситуації в сучасному українському суспільстві не лише не сприяє оптимізації цього процесу, але й розширює спектр проблемних моментів, з якими стикаються на сьогодні батьки. Нездатність же чи невміння батьків порозумітися зі своїми дітьми, особливо в підлітковому віці, негативно впливає на успішність їхньої соціалізації.

Слід зазначити, що окремі аспекти порушеної проблеми розкривають у своїх працях О. В. Безпалько, В. Г. Бочарова, А. В. Мудрик, В. Д. Семенов, Г. Н. Філонов, що вивчають сутність соціального виховання як категорії соціальної педагогіки, питання виховання підростаючого покоління в соціумі, особливості виховання різних вікових груп і соціальних категорій дітей; Л. П. Вовк, Н. М. Коляда, М. П. Лукашевич, Р. В. Сопівник, М. В. Шакурова, які досліджують актуальні проблеми соціального виховання в теорії та історії педагогіки та ін. Питання консультування дітей шкільного віку описано С. В. Васьківською, І. Г. Малкіною-Пих, І. В. Дубровіною та ін. Зміст консультативно-психологічної допомоги батькам щодо знаходження контакту з дітьми-підлітками вивчають Н. М. Білоусова, А. І. Конончук, Н. П. Краснова, М. І. Мушкевич, К. Ю. Яковенко та ін.

Водночас результати аналізу психолого-педагогічної практики дозволяють констатувати той факт, що різні питання консультування батьків, зокрема щодо оптимізації соціального виховання, не втрачають свою актуальність, оскільки соціальна ситуація становлення зростаючого покоління постійно міняється, а отже, змінюється її вплив та умови взаємодії батьків і дітей. Враховуючи вище означене, метою статті нами визначено окреслення сутності та основних напрямів консультативно-психологічної допомоги батькам в оптимізації соціального виховання підлітків.

Звісно, що однією з оптимальних форм розвитку навичок ефективної взаємодії між батьками і дітьми є заняття у формі тренінгів, проте впроваджувати їх із батьками в сучасних умовах досить складно. Соціально-економічна ситуація визначає дефіцит часу, а низький рівень психолого-педагогічної культури батьків спричиняє за собою відсутність запиту на психологічну допомогу. Тому, як справедливо зауважує О.В. Хухлаєва, основною формою роботи з батьками є психологічне консультування [10, с. 80]. У процесі консультативно-психологічної роботи з батьками ми можемо створити ситуацію співпраці та формувати установки відповідальності батьків як щодо проблем шкільного навчання, так і щодо розвитку дитини підліткового віку загалом.

З аналізу психолого-педагогічних [1; 5; 9], та соціально-педагогічних джерел [3] ми можемо констатувати, що питання надання консультативної допомоги батькам розглядаються передусім в руслі віково-психологічного консультування, що орієнтоване на проблеми поведінкового плану, індивідуальні особливості дітей і підлітків, питання розвитку і виховання. При цьому робота з батьками полягає в тому, щоб навчити їх поважати унікальність, індивідуальність і недоторканність особистості дитини; допомогти їм зрозуміти підлітка, навчитися розбиратися в мотивах їх вчинків, визначати характер запитів і встановлювати з ними адекватні відносини. Водночас часто проблеми дітей пов'язані з неблагополуччям у сімейній ситуації, в дитячо-батьківських відносинах, у взаємостосунках між батьками. У таких випадку більш доцільним є змішане сімейне консультування. «Часто батькам простіше звернутися до професіонала, посилаючись на труднощі у вихованні дітей, аніж попросити допомогу у вирішенні своїх непростих «дорослих проблем» – справедливо зауважує з цього приводу О. І. Артамонова [8, с. 141].

Таке консультування, на відміну від віково-психологічного, орієнтоване на розв'язання проблем у взаємостосунках, подолання сімейних конфліктів, досягнення гармонії.

Розглядаючи *організаційні питання*, зазначимо, що загалом консультативно-психологічна допомога батькам будується за двома напрямками: психологічна просвіта та соціально-психологічне консультування з проблем навчання і особистісного розвитку дітей. Початок роботи може бути ініційований, з одного боку, за запитом батьків, зокрема з приводу надання допомоги в організації ефективної дитячо-батьківської взаємодії або у зв'язку із серйозними емоційними переживаннями і подіями в сім'ї. На жаль, поки що частка таких звернень не досить висока. З іншого боку батьків на консультацію приводять рекомендації директора або класного керівника. У таких випадках батьки досить часто прагнуть відвести розмову від пошуку причин виникнення тієї або іншої психологічної якості дитини в сферу сімейних відносин, побуту. У такому випадку фахівцю завжди в центрі уваги слід утримувати інтереси дитини і прагнути уникати небезпеки занурення в розгляд нескінченних подружніх або особистих проблем батьків [9, с. 62]. Ініціатором зустрічі може бути і сам психолог чи соціальний педагог. Наприклад, батьки запрошуються на консультацію за наслідками діагностики (інформування про психічне здоров'я) або задля отримання діагностичної інформації від батьків, у разі виявлення серйозних проблем дітей у ході групової або індивідуальної роботи, з метою оптимізації ефективного дитячо-батьківського спілкування, а також психологічної підтримки батьків у вирішенні складних актуальних питань [1, с. 46; 2, с. 166]. Тут важливо не просто повідомити про труднощі школяра, а, насамперед, спонукати батьків до формулювання скарг, а потім і запити, адже всі функції консультативно-психологічної допомоги спрямовані на досягнення оптимізації соціального виховання підлітків.

В. С. Бакулін та І. Б. Грецька основною *метою* консультативно-психологічної допомоги батькам вважають «створення соціально-психологічних умов для залучення сім'ї до супроводу дитини, що необхідно для вирішення виникаючих проблем» [1, с. 166]. Однак, звісно, що під час роботи з батьками школярів різних вікових груп ця мета уточнюється і конкретизується як у завданнях, так і в практичних напрямках роботи. Наприклад, Л. Браммер та Е. Шостром вказують, що «первинна мета консультування батьків полягає в тому, щоб разом допомогти дитині каналізувати її відчуття у формі конструктивних дій» [11, с. 503]. Часто батьки заспокоюються, дізнавшись про те, що «бунтарська поведінка» є необхідною складовою частиною процесу дорослішання. Однак ця фаза розвитку може протікати менш хворобливо для батьків і підлітків у тому випадку, якщо усвідомлення в процесі досягається раніше, ніж розвивається серйозне нерозуміння. Батькам, для того, щоб розуміти свою дитину, необхідно мати загальну картину розвитку зсередини, а не нав'язаний ззовні розвиток, їм слід розуміти, що підліток намагається адаптуватися своїм власним індивідуальним способом і дозволити йому дорослішати, надаючи лише допомогу в становленні як незалежної особистості.

Розглядаючи *змістовий аспект* консультативно-психологічної допомоги серед найбільш актуальних питань, які хвилюють батьків, можна назвати: проблеми навчання та поведінки (з якоїсь причини діти-підлітки не хочуть вчитися, поведуться зухвало, несумлінно виконують свої обов'язки вдома, не виконують дані батькам обіцянки; нічим серйозним, з погляду батьків, не цікавляться і не хочуть займатися своїм розвитком тощо); труднощі у відносинах підлітка та інших людей (молодших, однолітків і дорослих); нерозуміння власної дитини (між батьками і дітьми, що досягли підліткового віку, постійно виникають конфлікти з різних питань; батькам здається, що діти-підлітки щось від них приховують, оскільки часто проводять час поза домом, уникають спілкування з ними) [6, с. 133; 7, с. 181]. Організуючи такі консультації потрібно завжди пам'ятати, що на відміну від консультативно-психологічної допомоги дорослим, у центрі уваги при роботі з батьками повинен знаходитися розвиток підлітка. Це означає, що батькам самим потрібна психологічна допомога, щоб вони могли розвиватися паралельно з розвитком підлітка, адже частіше за все вони не розуміють або не приймають змін, що відбуваються з дитиною. Наприклад, мамі необхідна підтримка, щоб з «матері маленького хлопчика» вона змогла дорости до «матері майже дорослого хлопця» [5, с. 368]. Саме тому фахівцю доречно ініціювати психологічну просвіту батьків щодо статево-вікових особливостей дитини, а також з питань прояву в підлітків реакцій компенсації, емансипації, групування з однолітками, реакції захоплення, реакції гіперсексуальності. При цьому першочерговим завданням консультанта, як зауважують О.М. Лисенко та Т.О. Молодиченко, є «переорієнтація устремлінь батьків з отримання психологічної допомоги від фахівця на надання допомоги своїй дитині в достатньо складний для неї життєвий період» [4, с. 121]. Батьки повинні навчитися сприяти становленню самостійності підлітка, а консультант повинен навчити батьків методам і прийомам взаємодії з підлітками з акцентом на проблемі як їх недостатньої соціальної чутливості, так недостатньої соціальної зрілості (як от, переоцінювання своїх прав та недооцінювання, а іноді й ігнорування, обов'язків та відповідальності).

Важливим моментом у процесі консультативно-психологічної допомоги батькам є її *поетатність*. Так, першим етапом консультування в рамках концепції формування психологічного здоров'я підлітків стає повідомлення про проблему дитини; задачею цього етапу є спонукати батьків до формулювання скарг, а потім і запити. Другий етап консультування передбачає розгляд скарг батьків, що ініціюються повідомленням консультанта, як з погляду її локусу, так і з позицій її змісту. Третій етап – первинна гіпотеза про зміст внутрішнього конфлікту дитини, зону конфлікту і спосіб її поведінки в конфлікті – формується до зустрічі з батьками, а в процесі діагностичної бесіди відбувається її уточнення. На етапі інтерпретації необхідно вмілого повідомити батькам про проблему підлітка так, щоб вони її почули. «Почути проблему» – значить прийняти її, погодитися з нею, а не відкинути і проблему, і самого консультанта [4, с. 112]. Останній етап – етап реорі-

ентації – консультант повинен підвести батьків до необхідності самозмін, достатньо переконливо розказати їм про зв'язок психіки дитини з умовами середовища, особливо з психікою батьків. Цей етап такий важливий, оскільки часто батьки ігнорують та витісняють проблеми підлітка, загалом агресивно налаштовані на будь-які зауваження щодо дитини або дотримуються лише власного уявлення про ситуацію, що склалася. За таких умов надзвичайно важливо створити дружню та довірчу атмосферу, переконати батьків у тому, що їх підтримають, але і вони повинні взяти більш активну роль у процесі налагодження стосунків з підлітком задля того, щоб надалі стати для нього авторитетом, опорою, джерелом інформації, другом. Обов'язково потрібно розказати батькам про методи і техніки консультування, з допомогою яких планується робота. Слід пояснити батькам, що корекція відбувається не тільки завдяки рішенням і діям одного лише консультанта. Це живий процес взаємодії в системі «підліток – фахівець – батьки».

Серед *труднощів*, які можуть виникати у фахівця під час роботи з батьками, І. Г. Малкіна-Пих [5] особливу увагу звертає на почуття ревності, яке іноді виникає у них до консультанта. Це відбувається передусім тому, що деякі з батьків розуміють, що підліток більше орієнтується на авторитет психолога, аніж на авторитет батька. Інше проблема – це те, що підліток не готовий часто до озвучення своїх проблем, а батьки, особливо матері, хочуть пришвидшити процес вирішення актуальних труднощів і стають своєрідними «рупорами», через які транслюються запити підлітка. Серед причин такої ситуації вчена називає такі: підліток переносить на консультанта ставлення до батька, до якого він теж не завжди міг вільно звернутися і, коли це було можливим, просив маму сказати батькові щось важливе для себе; мати сама ще багато в чому залишається «мамою маленької дитини» і часто говорить за підлітка там, де він сам міг би за себе сказати; мати, яка через своє власне перенесення на консультанта хотіла б виглядати в його очах більш важливою і незамінною, шукає будь-яку можливість з ним поговорити [5, с. 371].

Загалом в обох випадках ситуація, що склалася, згубно відображається як на взаємостосунках із підлітком, так і на відносини між батьками і консультантом. Саме тому дослідниця [5] радить (звісно, якщо є можливість), щоб консультувати батьків і підлітка здійснювали різні фахівці. Хоча така робота теж має як свої переваги, так і свої недоліки, оскільки дещо ускладнює налагодження прямого взаємозв'язку між підлітком і батьками, а також її результативність залежить загалом від обізнаності фахівця та досвіду у вирішенні подібних проблем.

Узагальнюючи вище означені положення, серед найбільш загальних *результатів* консультативно-психологічної допомоги батькам можна виокремити такі: батьки коригують своє ставлення до ситуації загалом та усвідомлюють свою роль, як у виникненні проблем, так і в їх вирішенні; батьки засвоюють навички нової поведінки та способи взаємодії з підлітком, акцентується відповідальність обох сторін (батьки, підлітки) за їх втілення прийнятих рішень; поліпшується емоційний стан та забезпечується самоприйняття тощо.

Отже, оскільки наслідком оптимізованого соціального виховання підлітків є їх активна участь у суспільному житті, чітка позитивна громадянська позиція, набір моральних цінностей, якими вони користуються для налагодження контактів із соціальними інститутами, то завданням консультативно-психологічної допомоги є зблизити батьків з дітьми, щоб встановити довірчі відносини між ними, з допомогою яких батьки б могли впливати на культурний, духовний, фізичний та психічний розвиток своїх дітей і спонукати їй до активного громадського життя.

Використана література:

1. Бакулин В. С. Возрастная психопатология и психоконсультирование (учебное пособие для студентов академии физической культуры специальности АФК) / В. С. Бакулин, И. Б. Грецакая. – Волгоград, ВГАФК, 2005. – 175 с.
2. Гуров К. Некоторые аспекты психологического консультирования в школе / К. Гуров Каролина // Revista Psihologie. – 2009. – № 2. – С. 45. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.psihologie.key.md/wp-content/uploads/2009/11/Dezvoltarea-personala-GUROV_ULMANU.pdf.
3. Жизномирська О. Я. Консультування батьків і вчителів з питання оптимізації розвитку самоствердження особистості підліткового віку / О. Я. Жизномирська // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 23. – С. 182.
4. Лысенко Е. М. Индивидуальное психологическое консультирование: крат. курс лекций / Е. М. Лысенко. Москва : Владос-Пресс, 2006. – 159 с.
5. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы. Справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – Москва : Эксмо, 2004. – 896 с.
6. Пахальян В. Э. Психологическое консультирование / В. Э. Пахальян, Ю. М. Забродин; под общ. ред. Ю. М. Забродина. – Москва : Эксмо, 2010. – 384 с.
7. Немов Р. С. Основы психологического консультирования: учеб. для студ. педвузов / Р. С. Немов. – Москва : ВЛАДОС, 1999. – 394 с.
8. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; Под ред. Е. Г. Силяевой. – Москва : Изд. центр «Академия», 2002. – 192 с.
9. Рабочая книга школьного психолога / И. В. Дубровина, М. К. Акимова, Е. М. Борисова и др.; Под ред. И. В. Дубровиной. – Москва : Просвещение, 1991. – 303 с.
10. Хухлаева О. В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – Москва: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
11. Шостром Э. Терапевтическая психология. Основы консультирования и психотерапии / Шостром Э., Браммер Л.; пер. с англ. В. Абабкова, В. Гаврилова. – Санкт-Петербург : Сова; Москва : Изд-во Эксмо, 2002. – 624 с.

References:

1. Bakulin V. S. Vozrastnaya psihopatologiya i psihokonsultirovanie (uchebnoe posobie dlya studentov akademii fizicheskoy kulturyi spetsialnosti AFK) / V. S. Bakulin, I. B. Gretskaia. – Volgograd, VGAFK, 2005. – 175 s.
2. Gurov K. Nekotorye aspekty psihologicheskogo konsultirovaniya v shkole [Elektronnyy resurs] / Gurov Karolina, Ulmanu Luchiya // Revista Psihologie. – 2009. – Nr. 2. – S. 45-54. – Rezhim dostupa: http://www.psihologie.key.md/wp-content/uploads/2009/11/Dezvoltarea-personala-GUROV_ULMANU.pdf.
3. Zhyznomirskaya O. Ya. Konsultuvannia batkiv i vchyteliv z pytannia optymizatsii rozvytku samostverzhennia osobystosti pidlitkovoho viku / O. Ya. Zhyznomirskaya // Problemy suchasnoi psikhologii. – 2014. – Vyp. 23. – S. 182-192.
4. Lusenko E.M. Yndyvydualnoe psikhologicheskoe konsultyrovanye : krat. kurs lektsyi / Lusenko E. M., Molodychenko T. A. – Moscow : Vldos-Press, 2006. – 159 s.
5. Malkina-Pyih I. G. Vozrastnyie krizisyi. Spravochnik prakticheskogo psihologa / I. G. Malkina-Pyih. M. : Eksmo, 2004. – 896 s.
6. Pahalyan V. E. Psihologicheskoe konsultirovanie / V. E. Pahalyan, Yu. M. Zabrodin; pod obsch. red. Yu. M. Zabdodina. – Moscow : Eksmo, 2010. 384 s.
7. Nemov R.S. Osnovu psikhologicheskoho konsultyrovaniya : ucheb. dlia stud. pedvuzov / R. S. Nemov. – Moscow : VLADOS, 1999. – 394 s.
8. Psikhologiya semeinukh otnosheni s osnovamy semeinoho konsultyrovaniya : ucheb. posobyie dlia stud. vussh. ucheb. zavedeni / E. Y. Artamonova, E. V. Ekzhanova, E. V. Zurianova y dr.; Pod red. E. H. Syliaevoi. – Moscow: Yzd. tsentr «Akademyia», 2002. – 192 s.
9. Rabochaia knyha shkolojno psikhologha / Y.V. Dubrovyna, M.K. Akymova, E.M. Borysova y dr.; Pod red. Y.V. Dubrovynoi. – Moscow : Prosveshchenye, 1991. – 303 s.
10. Khukhlaeva O. V. Osnovy psikhologicheskoho konsultyrovaniya y psikhologicheskoi korrektsyy : ucheb. posobyie dlia studentov vyssh. ped. ucheb. zavedeni. – M. : Yzdatelskiy tsentr «Akademyia», 2001. – 208 s.
11. Shostrom E. Terapevticheskaya psihologiya. Osnovy konsultirovaniya i psihoterapii / Shostrom E., Brammer L. ; per. s angl. V. Ababkova, V. Gavrilova. – St. Petersburg : Sova; Moscow : Izd-vo Eksmo, 2002. – 624 s

Вольнова Л. Н., Цоьмык К. Б. Консультативно-психологическая помощь родителям в оптимизации социального воспитания подростков

В статье раскрыты актуальные вопросы консультативно-психологической помощи родителям в оптимизации социального воспитания подростков. Автором отмечена роль семьи в социальном становлении подростка. Установлено место консультативной психологической помощи родителям в системе возрастнo-психологического и смешанного семейного консультирования. Рассмотрены организационные вопросы консультативно-психологической помощи родителям (порядок обращения к консультанту, вопросы, рассмотрение которых должен инициировать сам специалист, приоритет интересов ребенка в работе с родителями). Определены цели, содержание (проблемы обучения и поведения, трудности в отношениях подростка и других людей, непонимание собственного ребенка), этапы оказания консультативной психологической помощи родителям, а также ее результаты. Очерчен круг проблем в процессе работы с родителями подростков.

Ключевые слова: социальное воспитание, подростки, родители, консультант консультативно-психологическая помощь, цель и содержание консультирования, трудности консультирования.

Volnova L. M., Tsomyk K. B. Advisory and psychological assistance to parents to optimize the social education of teenagers

In the article actual questions of consulting and psychological assistance of teen parents in education are disclosed. The author the role of the family in the social formation of a teenager emphasizes. The place of counseling and psychological assistance to parents in the system of age-psychological and family counseling found out. Organizational issues of counseling and psychological assistance to parents are considered (how to appeal to the consultant; questions to be initiated by a specialist; teen interests are as important as the interests of parents). The purpose, content (learning and behavioral problems, difficulties teen in relations with others, inability of the parents to understand teen), stages of providing counseling and psychological assistance to parents, and its results are determined. Difficulties in working with parents of teens are outlined.

Key words: social education, teenagers, parents, counselor, counseling and psychological assistance, purpose and content of counseling, difficulties of counseling.

УДК 378.147

Вороніна Г. Р., Ямшинська Н. В.

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ**

Стаття вивчає поняття «міждисциплінарний підхід», розкриває його сутність та наголошує на доцільності впровадження таких зв'язків у процес навчання студентів ВНЗ. Увагу зосереджено на тому, що іноземна мова не може вивчатися окремо від інших дисциплін, якщо за мету поставлено підготовка висококваліфікованого спеціаліста з високими професійними та комунікативними навичками. Розглянуто вплив міждисциплінарних зв'язків та комплексного